

УДК 94(477.83/86)

Магда АРСЕНІЧ

**ЧЕРНЕЛИЦЬКИЙ ЗАМОК У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939) У СВІТЛІ
ВИБРАНИХ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ***

В основі статті лежить комплекс досі не опублікованих документів, які стосуються долі Чернелицького замку в часи II Речі Посполитої. Ці документи знаходяться в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів, Державному архіві Львівської області та у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Зазначені матеріали в поєднанні з науковими публікаціями й іконографічними джерелами дозволяють прослідкувати зміни в зовнішньому вигляді замку й проаналізувати діяльність польської державної адміністрації, пов'язану з правовим захистом замку як пам'ятки старовини. Джерела підготовлено до друку в оригіналі – польською мовою зі збереженням оригінального правопису – і в українському перекладі.

Ключові слова: Чернелицький замок, Чернелиця, пам'ятка, Тереза Петровичова, Єлена Петровичівна, Анна Петровичівна.

Історія Чернелицького замку, згідно з даними більшості наукових і науково-популярних видань, закінчується тоді, коли його залишає останній представник роду Ценських у першій половині XIX століття. Мало відомо, як склалася доля замку в наступні роки і як поступово змінювалося ставлення до нього від об'єкта фортифікації до пам'ятки старовини, яка потребує захисту¹. У статті спробуємо підсумувати наявну фрагментарну інформацію, яка міститься в публікаціях, а також порівняти її з віднайденими нещодавно й не опублікованими раніше архівними джерелами, які стосуються періоду 1918–1939 рр. Це може пролити нове світло на історію Чернелицького замку, який залишається однією з найбільш значних, але призабутих фортифікаційних пам'яток Покуття із часів Речі Посполитої.

1. Замок після Першої світової війни

Складно встановити, у якому стані замок перебував на момент закінчення Першої світової війни. Тадеуш Шидловський, автор книги про втрати культурної спадщини в Галичині в 1914–1918 рр., так коментує стан замку: “Досить добре збережений замок у Чернелиці (...) [та] вражаючі руїни замку в Раківцю. Очевидно, обидві ці пам'ятки були пошкоджені внаслідок війни”². Однак на основі цього припущення важко визначити, коли саме замок зазнав руйнування і яким був їх характер. Цікавим є те, що автор відзначив твердиню в Чернелиці як досить добре збережену.

Цю нечітку інформацію дозволяють дещо уточнити джерела, які містяться в Центральному державному історичному архіві, м. Львів у фонді Товариства Грона Консерваторів пам'яток старовини Східної Галичини, а також у Відділі рукописів Національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові. Першим із них є рапорт староства в Городенці, поданий у Намістицтво у Львові, після проходження австрійсько-російського фронту й відновлення австрійської влади в цьому регіоні. Цей документ наведено нижче польською мовою зі збереженням оригінального правопису, а також у перекладі українською мовою:

Sk. Starostwo w Horodence

K.K. Bezirkshauptmannschaft in Horodenka

Ц.К. Староство в Городенці

Horodenka dnia 12 grudnia 1917 roku. L:14639.

Ochrona zabytków architektury w odzyskanych powiatach Galicyi Wschodniej.

S.K. NAMIESTNICTWO WE LWOWIE

* Стаття написана в рамках міжнародного проекту “Чернелицький замок: історія і сучасний стан”, який реалізується групою дослідників під керівництвом доктора Віталія Нагірного в Інституті історії Ягеллонського університету (Краків, Польща) при співпраці з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника та Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна).

W myśl reskryptu z dnia 23 października br. L:183714/5285 XXIV donoszę iż następujące zabytki budowlane z polskich czasów uległy uszkodzeniu lub zupełnemu zniszczeniu.

W gminie Czernelicy zamek obronny Czartoryskich,

- // // dwór staropolski
- // Daleszowej dwór staropolski
- // Dąbkach cerkiew
- // Michalczu zarówno cerkiew jak i kościół
- // Olejowej Korolowce dwór
- // Rakowiec zamek obronny
- // Raszkanie dwór staropolski

Kierownik c. k. Starostwa. – Aleksander Strzelbicki³

pieczęć: C.K. NAMIESTNICTWO

Weszło dnia 8 I 1918

1.1.1.1.1.L. 3490/XIV 127⁴

Переклад:

Ck. Starostwo w Horodence

K.K. Bezirkshauptmannschaft in Horodenka

Ц.К. Староство в Городенці

Городенка, 12 грудня 1917 року. L: 14639.

Охорона пам'яток архітектури в повернутих повітах Східної Галичини.

Ц.К. Намісництво у Львові

Згідно з рескриптом від 23 жовтня ц. р. L: 183714/5285 XXIV, повідомляємо, що такі архітектурні пам'ятки з польських часів були пошкоджені або навіть зруйновані.

У гміні Чернелиця оборонний замок Чарторийських,

- // // старопольський двір
- // Далешова – старопольський двір
- // Дубки – церква
- // Михальче – церква й костел
- // Олієво-Королівка – двір
- // Раківець – оборонний замок
- // Рашків – старопольський двір

Керівник ц.к. Староства. –Александр Стржельбіцький.

Друк: Ц.К. НАМІСНИЦТВО

Надійшло 08.01.1918

1.1.1.1.1 L. 3490/XIV 127

Цитоване джерело подає інформацію про руйнування, яких зазнав Чернелицький замок напередодні грудня 1917 року. Можна припустити, що під словами “старопольський двір” ховається жилий будинок, що знаходився на дитинці замку, хоча мова може йти й про інші споруди, що належали місцевій шляхті. Остаточо розв'язати цю проблему не дозволяє дуже загальний характер повідомлення.

Серед кореспонденції львівських консерваторів, які намагалися зібрати інформацію про руйнування на території колишньої Галичини, міститься одне контroversійне джерело. Це – лист священика Якуба Гомулки, пробоща католицької парафії в Михальчі в Городенківському повіті, датований 28 червня 1918 року. Священик описує відомі йому руйнування й подає коротку інформацію, що “замок у Чернелиці під час війни не постраждав, але помітними є старі руйнування”⁵. Однак інші, цитовані нижче джерела, подають відмінну інформацію, що дозволяє вважати повідомлення Я.Гомулки помилкою.

Цікаве джерело, яке описує повоєнний стан замку, знаходиться у Відділі рукописів Бібліотеки ім. В.Стефаніка у Львові у фонді Львівського управління консерваторів. Це – копія листа, надрукованого на машинці й у кількох місцях виправленого олівцем. Зацитуємо його, зберігаючи оригінальну орфографію і пунктуацію:

Текст:

Odpis.

Dowództwo powiatu etapowego Horodenka.

Loz. 89.

Sprawozdanie o zabytkach

Horodenka, dnia 9 lutego 1920

Donoszę, że tak kościół i cerkiew w Horodence nie ucierpiały w czasie wojny prócz dzwonów, które z cerkwi zabrano. Portret fundatora i antepodja są w dobrym stanie.

Zamek w Czernelicy jest bardzo zaniedbany, wymaga adaptacji (над цим словом дописано "ta". – M.A.) by uchronić resztę stylowych ozdób. W murze okalającym dziedziniec zrobiły wojska kilka utworów ("u" poprawлено na "o". – M.A.) celem ułatwienia wypadu z poza murów. Należało by skłonić właścicielkę zamku, by zajęła się zabezpieczeniem zamku przed dalszym zniszczeniem. Stanu w Uniżu zbadać nie mogłem, gdyż przez całą zimę trudno dostać się z Horodenki przez Dniestr, na którym jest kra, a droga okrężna przez Kołomyję-Stanisławów – wymaga dłuższego czasu. Sprawozdanie odnośnie do Uniża prześlę się później po zbadaniu stanu na miejscu.

podpis nieczytelny

Pieczęć:

Konserwator Okręgu Lwowskiego

weszło dn. 4/12/1920, nr 195–197⁶

Переклад:

Копія.

Уряд етапового повіту Городенка

Лоз. 89.

Звіт про пам'ятки

Городенка, дня 9 лютого 1920

Повідомляю, що як костел, так і церква в Городенці не потерпіли під час війни, окрім дзвонів, які були взяті із церкви. Портрет фундатора й антеподія знаходяться в доброму стані.

Замок у Чернелиці є дуже занедбаний, потребує опіки, щоб зберегти рештки стильних прикрас. У мурі, який оточує дитинець, війська зробили кілька проходів з метою полегшення виходу за межі мурів. Варто було б переконати власницю замку, щоб вона зайнялася його охороною від подальшого руйнування. Стан Уніжу дослідити не міг, бо цілу зиму важко дістатися від Городенки через Дністер, на якому є крига, а окружна дорога через Коломию–Станіславів займає багато часу. Звіт стосовно Уніжа надішлю пізніше, після вивчення стану на місці.

Підпис нерозбірливий.

Печатка:

Консерватор Львівського округу

Надійшло 04.12.1920

Нр. 195–197.

Із наведеного вище джерела дізнаємося, що під час війни мур навколо дитинця замку було зруйновано в кількох місцях. Крім того, виявляється, що протягом певного часу на території замку розташовувалися військові підрозділи. У документі не уточнюється, чиї війська мали перебувати в замку й коли саме це мало місце. Можна припустити, що тут ідеться про австрійські війська, які тримали оборону на правому березі річки Дністер у 1915–1916 рр.⁷. Цікаво, що в документі вперше з'являється інформація про не названу за прізвиськом власницю замку. Судячи з наступних документів, мова йшла, швидше за все, про Терезу Петровичову.

2. Чернелицький замок на початку 1920-х років

Після Першої світової та польсько-української війн польська адміністрація розпочала інтенсивне збирання інформації про воєнні руйнування на теренах колишньої Східної Галичини. Свідченням цієї діяльності є збережений у ЦДІАЛ України "Щоденник Кореспонденції" львівських консерваторів. У його записах з'являється інформація про кореспонденцію, що стосується стану Чернелицького замку⁸. На жаль, оригінали листів не збереглися, а на основі самих тільки дат і короткого опису змісту важко зробити вичерпний висновок про фак-

тичний стан замку в цей період. Не відомо, які саме частини замку потребували термінової реконструкції.

Однак серед фрагментарних повідомлень міститься одна особливо цікава інформація. Це – скорочена виписка з листа до власниці замку Терези Петровичової від 18 березня 1922 р. такого змісту: “Наказ про негайний початок реставрації замку, бо в іншому разі примусовий викуп володінь”⁹. Ці короткі дані показують, що керівництво консерваторів поставило перед власницею ультиматум – або вона розпочне ремонт Чернелицького замку, або може його втратити.

До цього часу невідомо, ким була згадана вище Тереза Петрович і за яких обставин і коли вона стала власницею замку в Чернелиці. Відомо, що у всякому разі до квітня 1906 р. замком володів Самуель Мосберг¹⁰. Однак звісно, що рід Петровичів принаймні з другої половини XIX століття проживав у Чернелиці й був одним з найбільш знатних родів у містечку¹¹.

Короткі дані, що містяться в ЦДІАЛ України, доповнюють документи, які знаходяться в Державному архіві Львівської області й стосуються відбудови замку в 1920-х рр. Це – окрема справа під заголовком “Дело о реставрации замка в Чернелице Городенковского повета”¹². Серед кореспонденції консерваторів із власницями замку й повітовою адміністрацією в Городенці знаходиться зобов’язання, підписане Терезою Петровичовою і Єленою Петровичівною 10 липня 1922 р., у якому вони обіцяли відбудувати замок замість того, що їхні маєтки в Чернелиці не будуть піддані парцеляції¹³.

Текст:

(Znaczek z opłatą stemplową)

Oświadczenie

W majątności naszej Czernelica w powiecie horodeńskim istnieje starożytny obronny zamek pochodzący z XVII wieku, który jest cennym zabytkiem historycznym wymagającym należytej konserwacji. Otóż my niżej podpisane właścicielki dóbr Czernelica obowiązujemy się utrzymać ten zamek w należytym stanie, w ścisłym porozumieniu z Państwowym Urzędem Konserwatorskim we Lwowie. W tym celu obowiązujemy się wykonać w najbliższym czasie najkonieczniejsze roboty zabezpieczające zamek od ruiny, a mianowicie pokryć dachem dwie części mieszkaniowie budynku przy bramie wjazdowej oraz zabezpieczyć przed grożącym zawaleniem się zabytkowy budynek murowany w dziedzińcu zamkowym. W miarę pomnożenia się dochodów z naszego majątku, który przez wojnę doznał znacznego zniszczenia, i w którym gospodarstwo musiało być na nowo wprowadzane, będziemy się starały o przyprowadzenie zamku do takiego stanu, ażeby zabezpieczyć trwałą jego konserwację i uchronić go od dalszej ruiny.

Obowiązek ten przyjmujemy jednak z tem wyraźnem zastrzeżeniem i pod tym warunkiem, że dobra nasze Czernelica wolne będą od przymusowej parcelacji i od wywłaszczenia spowodowanego przepisami ustaw agrarnych lub też innych przepisów mogących ograniczyć naszą własność i posiadanie.

W dowód czego nasze własnoręczne podpisy:

Działo się we Lwowie, 10. lipca r.1922

Teresa Petrowiczowa,
Helena Petrowiczówna
(znaczkі) Zap. 18026

Stwierdzam, że osobiście mi znane WW. pp. Teresa Petrowiczowa i Helena Petrowiczówna, właścicielki dóbr w Czernelicy powiat Horodenka chwilowo we Lwowie zamieszkałe powyższy dokument własnoręcznie podpisały.

Lwów, dnia dziesiątego/10/lipca roku tysiąc dziewięćset dwudziestego drugiego

Albin Kazimierz Limanowski
(pieczęć)

Zastępca notariusza Franciszka Sobola,

we Lwowie, mianowany dekretem sądu okręgowego we Lwowie z dn. 30/06/1922
(pieczęć okrągła) Polska, Franciszek Sobol, Notaryusz we Lwowie¹⁴.

Переклад:

(Марка з печаткою про оплату)

Зобов'язання

У нашому маєтку Чернелиця в Городенківському повіті є стародавній оборонний замок, що походить із XVII століття, який є цінною історичною пам'яткою, котра вимагає необхідної консервації. Тому ми, підписані нижче власниці маєтку в Чернелиці, зобов'язуємося утримувати цей замок у належному стані, у тісному порозумінні з Державним управлінням консерваторів у Львові. Із цією метою зобов'язуємося виконати протягом найближчого часу найнеобхідніші роботи, які забезпечать замок від руйнування, зокрема, покрити дахом дві житлові частини будинку при в'їзній брамі й запобігти загрози обвалу історичного мурованого будинку на замковому дитинці. У міру збільшення доходів із нашого маєтку, який протягом війни зазнав відчутних руйнувань і в якому необхідно було наново організувати господарство, будемо намагатися допровадити замок до такого стану, щоб забезпечити його тривалу консервацію й уберегти його від подальшого руйнування.

Цей обов'язок, однак, візьмемо на себе із застереженням і за умови, що наш маєток у Чернелиці буде вільним від примусової парцеляції й експропріації, зумовлених вимогами аграрних або інших устав, які можуть обмежити нашу власність і володіння.

Доказом цього є наші особисті підписи:

Відбулось у Львові 10 липня 1922 р.

Тереза Петровичова,

Єлена Петровичівна

(марки) Зап. 18026

Підтверджую, що особисто знайомі мені ВВ. Пп. Тереза Петровичова та Єлена Петровичівна, власниці маєтку в Чернелиці в Городенківському повіті, які тимчасово проживають у Львові, власноручно підписали цей документ.

Львів, 10 липня тисяча дев'ятсот двадцять другого року.

Ольбін Казимир Лімановський

(печатка)

Заступник нотаріуса Францішка Соболя,

Номінований декретом окружного суду у Львові 30.06.1922

(кругла печатка) Польща, Францішек Соболя, нотаріус у Львові.

Цитоване джерело містить кілька цікавих фрагментів. По-перше, з нього випливає, що Тереза Петровичова та Єлена Петровичівна були власницями маєтностей у Чернелиці вже незадовго до Першої світової війни, оскільки вони відмічають, що їхній маєток у містечку зазнав руйнування в часи війни. Можна також припустити, що серед їхніх володінь у Чернелиці напередодні 1914 року був і замок. По-друге, обидві власниці виявили готовність до ремонту замку, щоб зберегти маєток від поділу. Звичайно, важко сказати, чи їхнє зобов'язання було викликане прагненням зберегти історичну пам'ятку, чи тільки економічними причинами, але незаперечним фактом є те, що виконаний ними ремонт замку був останньою спробою порятунку замку.

У документі знаходимо й декларування потреби термінового покриття дахом приміщення поряд із в'їзною брамою, а також виконання робіт, необхідних для порятунку історичного будинку на дитинці замку. Одночасно власниці заявляли, що в міру збільшення прибутків з їхнього маєтку подбають про подальшу консервацію замку.

Іншим джерелом до історії Чернелицького замку в 1920-х рр. є машинопис, створений львівськими консерваторами в 1920–1929 рр., оригінал якого знаходиться в Архіві Нових Актів у Варшаві у фонді “Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”¹⁵. У ньому знаходимо таку інформацію.

Текст:

Czernelica. Ruiny zamku warownego, wzniesionego przez X. Michała Jerzego Czartoryskiego w w. XVI/XVII, później własność Cieńskich, obecnie Teresy Petrowiczowej. Zamek otoczony wysokim murem kamiennym tworzącym czworobok ze strzelnicami. W środku muru zachodniego zachowała się kwadratowa piętrowa baszta z beczkowo sklepioną bramą wjazdową i kamiennym portalem, pokryta gontowym dachem brogowym. Nad portalem wykuty w kamieniu herb Czarto-

ryskich: Pogoń. Kamienne odrzwia bramy od strony dziedzińca zdobi herb Pilawa z literami E.S.X.C.W.B (Eufrozyna Stanisławowa, Xiężna Czartoryska, Wojewodzina Braclawska). W obrębie murów fortyfikacyjnych wznosi się niewielki parterowy dom mieszkalny o rzeźbionych kamiennych odrzwiach i obramieniach okien¹⁶.

Переклад:

Чернелиця. Руїни укріпленого замку, побудованого Кн. Михайлом Єжи Чарторійським у XVI–XVII століттях, пізніше власність Ценських, тепер – Терези Петровичової. Замок оточують високі кам'яні мури, які утворюють квадрат з бійницями. У середині західного муру збереглися квадратна одноповерхова вежа з воротами з купольним склепінням і кам'яний портал, покритий гонтовим вальмовим¹⁷ дахом. Над порталом висічений у камені герб Чарторійських: Погоня. Кам'яні наличники брами з боку двору прикрашає герб Пилява з літерами E.S.X.C.W.B. (Євфросинія Станіславська, Княгиня Чарторійська, Воєводина Брацлавська). У межах фортифікаційних мурів розташований невеликий одноповерховий житловий будинок із різьбленими кам'яними перемичками й обрамленням вікон.

Оскільки вказане джерело датується значним відрізком – 1920–1929 рр., то немає можливості точно визначити, у якому саме році було складено опис замку. Проте, він є найбільш точною характеристикою пам'ятки станом на 1920-ті рр. Можна припустити, що згадані раніше руйнування замку під час Першої світової війни до кінця 1920-х рр. уже були ліквідовані, оскільки в цитованому описі немає жодних відомостей про проломи в мурі. Це підтверджує інформацію про те, що Тереза Петровичова вже на початку двадцятих років провела необхідні реставраційні роботи¹⁸.

3. Замок у 1930-х рр. Включення до списку історичних пам'яток

На віднайдених фотографіях замку із середини тридцятих років ХХ століття¹⁹ чітко видно дах на давніх житлових приміщеннях, які прилягали до в'їзної брами. На підставі цього можна ствердити, що зміни в зовнішньому вигляді пам'ятки були результатом реставрації, проведеної на початку 1920-х рр.

З точки зору історії пам'ятки, безсумнівно, найважливішим моментом було офіційне включення замку до списку пам'яток. Копія документа, що підтверджує цей факт, знаходиться у фонд Львівського управління консерваторів у Відділі рукописів Національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові. Це – друкований текст, який містить рукописні уточнення. Нижче наведемо його повністю зі збереженням оригінального правопису. Рукописні фрагменти, дописані одним із чиновників, зазначені курсивом:

Текст:

Urząd Wojewódzki *Stanisławowski*

№ AA. 86/4/33.

Stwierdzenie wartości zabytkowej

b. zamku w Czernelicy

I/29

Po aprobacie P. Konserwatorowi celem
wpisana do rejestru zabytków
dopilnowania przedłożenia dowodu
doręczenia a następnie odniesienia się
do Prokuratorji Gen. o wpis do ksiąg hipotecz.
Stanisławów, dn.1932

Wysyłka I

Do Pani Anny Petrowiczowej w Czernelicy

Na podstawie art. 3, art. 1 i art. 2 punkt..... 2 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 o opiece nad zabytkami Dz. U. Rz. P. Br. poz. 265 uznają za zabytek *b. zamek w Czernelicy z XVII wieku (whl 967 Księgi Gruntowe Sądu Grodzkiego w Horodence) jako charakterystyczny tym architektury obronnej wraz z otaczającym murem (wzniesionym w kwadrat (zakreślono. – M.A.)) kamiennym, kwadratową, piętrową basztą z bramą wjazdową i drzewostanem.*

Decyzja niniejsza na podstawie art. 3. ust. 2. wymienionego rozporządzenia o opiece nad zabytkami i art. 87 ust. 3 lit. a. (rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym /Dz. U. Rz. P. nr 38 poz. 341) ulega natychmiastowemu wykonaniu (Зворотний бік документа. – M.A.).

Od decyzji tej przysługuje odwołanie do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; odwołanie wnosi się za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego w *Stanisławowie* ciągu 14 dni po dniu doręczenia decyzji.

Za wojewodę Konserwator (слово “konserwator” закреслено. – М.А.)
(нижня частина друку закреслена. – М.А.)²⁰.

Переклад:

Воєводське управління *Станіславське* 1/29
№ АА. 86/4/33.

Підтвердження цінності пам’ятки
к. (колишнього. – М.А.) замку в *Чернелиці*

Після дослідження П.Консерваторові з метою вписання до реєстру пам’яток забезпеченню продовження опіки доручається, а потім відноситься до Ген. Прокуратури щодо книг іпотеч. Станіславів, дн. 1932

Висилання I

До Пані Анни Петровичової в *Чернелиці*

Відповідно до ст. 3, ст. 1 і ст. 2 пункт..... 2 Розпорядження президента Речі Посполитої від 6 березня 1928 про охорону пам’яток Dz. U. Rz. P. Wg. поз. 265 визнаю пам’яткою к. (колишній. – М.А.) замок у *Чернелиці* із XVII століття/вхл. 967 *Грунтові Книги Гродського Суду в м. Городенка / як характерний тип оборонної архітектури разом з навколишнім кам’яним муром (зведеним у квадрат (перекреслено. – М.А.)), квадратною одноповерховою в’їзною брамою й деревостаном.*

Це рішення на підставі ст. 3, абзац. 2, згаданого Положення про охорону пам’яток і ст. 87, абзац 3 літ. а. (Указ Президента Речі Посполитої від 22 березня 1928 р. про процедуру адміністраційну / Dz. U. Rz. P. № 38 поз. 341) набирає чинності негайно

(Зворотний бік документа. – М.А.).

Це рішення може бути оскаржене в Міністерстві релігійних визнань і народної освіти; апеляція повинна бути подана через Воєводське управління в *Станіславі* протягом 14 днів із дня вручення рішення.

За воєводу консерватор (слово “консерватор” перекреслено. – М.А.)

(нижня частина друку закреслена. – М.А.).

На цій копії документа, на жаль, не збереглася точна дата прийняття рішення. Однак із нього можна дізнатися про дві важливі речі. По-перше, власницею замку була вже Анна Петровичова. Можна припустити, що вона не була дочкою згаданої вище Терези, на що вказує прізвище “Петровичова”, що в польській традиції означало “дружина Петровича” (дочку в тогочасній традиції називали “Петровичівна” чи більш нейтрально – “Петрович”).

Окрім інформації про ім’я й прізвище останньої відомої власниці *Чернелицького замку*, вартим уваги є короткий опис замку, уміщений у цьому документі. На жаль, у ньому немає інформації про те, у якому стані перебували згадані частини замку.

Визначення дати включення замку до реєстру пам’яток полегшує ще один короткий машинопис, який знаходиться в тому ж фонді й містить перелік різних пам’яток, повторюючи інформацію про включення до списку пам’яток замку в *Чернелиці*. У ньому зустрічаємо конкретну дату цього рішення.

Текст:

Czernelica pow. Horodenka. W. Zamek z XVII w. (włh 967 księga gruntowa Sądu Grodzkiego w Horodence) wraz z otaczającym murem kamiennym, kwadratową piętrową basztą z bramą wjazdową i drzewostanem, jako charakterystyczny typ architektury obronnej, uznany za zabytek orzeczeniem z dnia 28 kwietnia 1933 r. nr AA 86/4/33²¹.

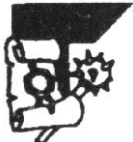
Переклад:

Чернелиця пов. *Городенка*. К. замок XVII ст. (вхл. 967 *Грунтова Книга Гродського Суду в Городенці*) разом із навколишнім кам’яним муром, квадратна одноповерхова вежа з в’їзною

брамою й деревостаном, як характерний тип оборонної архітектури, вважаються пам'яткою рішенням від 28 квітня 1933 № АА 86/4/33.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що джерела, які знаходяться у львівських архівних фондах, дозволяють відносно повно відтворити історію Чернелицького замку в міжвоєнний період. По-перше, унаслідок військових дій у часи Першої світової війни замок зазнав руйнувань, що сталося не пізніше грудня 1917 р. По-друге, зацікавленість польської адміністрації станом пам'ятки, а також компроміс між владою й власниками замку привели до часткової відбудови фортеці. По-третє, збережені документи дають можливість визначити дату включення замку до списку пам'яток, що відбулося 28 квітня 1933 р. Крім правового статусу замку й відтворення його зовнішнього вигляду, можна встановити також власників замку в міжвоєнний період. Ними були Тереза й Анна Петровичові та Єлена Петровичівна, подальша доля яких невідома. Таким чином, документи дозволяють відтворити не тільки історію самої фортеці, а й історію представників різних народів, які протягом тривалого часу проживали на Покутті.

1. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czołowski. – Lwów : Nakładem autora, 1892. – S. 12–13; Нельговский Ю. Каменные замки Западной Украины конца XVI – первой половины XVII в. / Ю. Нельговский, Е. Годованюк // Архитектурное наследие. – М., 1986. – Вып. 34. – С. 126–128; Лесик О. В. Замки та монастирі України / О. В. Лесик. – Львів, 1993. – С. 39–40; Polak T. Zamki na Kresach. Białoruś, Litwa, Ukraina / T. Polak. – Warszawa : Pagina, 1997. – С. 171; Вечерський В. Фортеці й замки України / В. Вечерський. – К., 2011. – С. 521–522; Вечерський В. Замки и крепости Украины / В. Вечерский. – К., 2005. – С. 113; Прибега Л. Замки та фортеці / Л. Прибега. – К., 2007. – С. 116–117; Випасняк І. П. Чернелиця – містечко над Дністром: короткий історичний нарис / І. П. Випасняк, Я. М. Яценюк. – Чернівці : Технодрук, 2007. – С. 89–93; Смеречанський Р. Городенківщина стежками століть / Р. Смеречанський, О. Каглян, В. Никифорок. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – С. 48–50; Антоноук Д. Сто п'ятдесят п'ять польських замків і резиденцій в Україні / Д. Антоноук. – К. : Грані-Т, 2011. – Ч. 1. – С. 104.
2. “dosyć jeszcze dobrze zachowany zamek w Czernelicy (...) [i] okazałe ruiny zamku w Rakowcu. Podobno obydwie te zabytki doznały przez wojnę uszkodzeń”. Szydłowski T. Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej. – Kraków : Gebethner i Wolff, 1919. – S. 99.
3. Прізвище нерозбірливе, за допомоги в його розшифруванні щиро дякую Камілю Рушалі.
4. Центральний державний історичний архів, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 616, оп. 1, спр. 130, арк. 13.
5. “zamek w Czernelicy w czasie wojny nie doznał uszkodzenia, ale ruiny widoczne dawniejsze” // Там само, арк. 11.
6. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (ЛННБУ). – Відділ рукописів, УК 18, арк. 159.
7. Випасняк І. П. Чернелиця – містечко над Дністром : короткий історичний нарис / І. П. Випасняк, Я. М. Яценюк. – Чернівці : Технодрук, 2007. – С. 24–28.
8. ЦДІАЛ України, ф. 616, оп. 1, спр. 138, арк. 4 зв., 5, 11 зв., 43 зв., 46 зв.; спр. 139, арк. 28 зв., 29, 34 зв., 35, 52 зв., 53.
9. Nakaz natychmiastowego przystąpienia do restauracji zamku w przeciwnym razie przymusowy wykup dóbr // Там само, спр. 139, арк. 29.
10. Там само, спр. 45, арк. 63 (під тим номером в архівній справі знаходяться 3 аркуші, у цьому випадку мова йде про останній аркуш).
11. Pilat T. Skorowicz dóbr tabularnych w Galicyi z Wielkiej Ks. Krakowskiej / T. Pilat. – Lwów : Nakładem Autora, 1890. – S. 34; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархii Станиславовской. 1892. – Въ Станиславове, 1892. – С. 33; Шематизмъ всего клира греко-католической Епархii Станиславовской. 1898. – Въ Станиславове, 1898. – С. 25.
12. Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 1, оп. 25, спр. 1507, 23 арк.
13. Детальніше про це див. статтю Левка Квятковського “Проект повоєнної відбудови Чернелицького замку 1922 року”, уміщену в даному номері журналу.
14. Там само, арк. 10 і зв.
15. Archiwum Akt Nowych, sygn. 7022, s. 60.
16. Там само. Див. також: Zabytki województwa Stanisławowskiego. Wykaz z lat 1920–1929 (opracowany przez pracowników lwowskiego okręgu konserwatorskiego) / red. R. Brykowski, G. Ruszczuk. – Warszawa : Ministerstwo Kultury i Sztuki, 1998. – S. 18.
17. Вальмовий дах – дах із трикутними схилами на чотири сторони.

18. Детальніше про це див. статтю Левка Квятковського “Проект повоєнної відбудови Чернелицького замку 1922 року”, уміщену в даному номері журналу.
19. Див.: Zbiory Ośrodka “Karta” w Warszawie / Archiwum Fotografii, sygn. 004879. – 1 ark.; Archiwum Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Sygn. 5849, 1 ark.; Archiwum Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. – Foto Bogdana Querquina 1935 r. – 23 ark. (фотографії наклеєні на трьох окремих листках формату А4, вирваних із фотоальбому, без шифру й нумерації сторінок).
20. ЛННБУ. – Відділ рукописів, ф. УК 28, арк. 369.
21. Там само, ф. УК 24, арк. 127.

В основе статьи лежит комплекс неопубликованных документов, которые касаются судьбы Чернелицкого замка во времена II Речи Посполитой. Данные документы находятся в Центральном государственном историческом архиве, г. Львов, Государственном архиве Львовской области и в Отделе рукописей Львовской национальной научной библиотеки им. В. Стефаника НАН Украины. Эти материалы в совокупности с научными публикациями и иконографическими источниками позволяют проследить изменения во внешнем виде замка и проанализировать деятельность польской государственной администрации, связанную с правовой защитой замка как памятника старовины. Источники подготовлено к печати в оригинале – на польском языке с сохранением оригинального правописания – и в украинском переводе.

Ключевые слова: Чернелицкий замок, Чернелиця, памятка, Тереза Петровичова, Елена Петровичивна, Анна Петровичивна.

The paper is based on the collection of so-far non-published documents related to history of Chernelytsya Castle during the period of Second Polish Republic. The documents can be found in the Central National Archive of Ukraine in Lviv, the State Archives of Lviv Region and in the manuscripts department of the Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine. This data, combined with scientific publications and iconographic sources allow tracking of changes in external image of the castle. The sources are edited the way they are found – in Polish, keeping the orthography of the original, and in Ukrainian translation.

Keywords: castle Chernelytsya, Chernelytsa the source, Tereza Petrovythchova, Olena Petrovythchivna, Anna Petrovythchivna.

УДК 94(477.83/86)

Левко КВЯТКОВСЬКИЙ

ПРОЕКТ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЧЕРНЕЛИЦЬКОГО ЗАМКУ 1922 РОКУ

У статті вперше розглянуто проект відбудови та консервації замку в Чернелиці після Першої світової війни, виявлений у фондах Державного архіву Львівської області. Автор проаналізував й описав збережену проектну документацію, а також умови, які передували її створенню**.*

Ключові слова: Чернелиця, Чернелицький замок, відбудова, консервація, реставрація.

Чернелиця – колишнє містечко, а сьогодні селище міського типу Івано-Франківської області, розташоване на Покутті, на правобережжі Дністра, яке вперше згадане в джерелах від 1440 року¹. Найбільшою пам’яткою селища, безумовно, є руїни замку XVII ст. Ця фортеця, закладена Язловецькими й добудована князем Міхалом Єжи Чарторийським до 1659 року², відіграла важливу роль в обороні кордонів Речі Посполитої, зокрема під час воєн з Османсь-

* Стаття підготована до друку в рамках міжнародного проекту “Чернелицький замок: історія і сучасний стан”, який реалізує група дослідників під керівництвом доктора Віталія Нагірного в Інституті історії Ягеллонського університету (Краків, Польща) за співпраці з Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника та Національним технічним університетом нафти і газу (Івано-Франківськ, Україна).

** Автор статті висловлює подяку науковим співробітникам Українського регіонального спеціалізованого науково-реставраційного інституту “Укрзахідпроектреставрація” – канд. іст. наук В. Слободяну та канд. арх. О. Бойко за допомогу у віднайденні архівної справи.